

Михайло Рябенко,

канд. пед. н., доцент,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вчитель правознавства, практичного права, права дитини,
Одеський приватний навчально-виховний комплекс
«Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів-ліцей «Просвіта»

**РОЛЬ УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
У ПРОФІЛАКТИЦІ НАСИЛЛЯ НАД ДІТЬМИ**

У статті розглядаються особливості діяльності учасників навчально-виховного процесу в сучасних умовах розвитку загальної середньої освіти України, їх особлива роль у формуванні та розвитку особистості взагалі та профілактиці насилля над дітьми зокрема.

Mykhailo Riabenko

**THE ROLE OF MEMBERS OF EDUCATIONAL PROCESS
OF THE SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS
IN PREVENTION OF CHILD ABUSE**

The article outlines the features of activities of the participants of educational process in current conditions of development of secondary education in Ukraine, their special role in development of a personality in general and in the prevention of child abuse in particular is analyzed.

Той, хто зневажає і кривдить дітей,
творює найбільший злочин на землі.

М. Г. Стельмахович

Аналіз наукових джерел, статистичні дослідження та зокрема, сучасна історія розвитку нашої держави засвідчує, що в Україні насильство стає широко розповсюдженим явищем, від якого потерпають майже всі верстви та групи населення. Воно може проявлятися у формах фізичного, психологічного чи морального насилля та інше. На жаль, але ми можемо спостерігати насилля у багатьох сім'ях (між жінкою та чоловіком, батьками та дітьми тощо); на роботі (між керівниками та підлеглими, між колегами та партнерами, робітниками та клієнтами тощо); у побутових ситуаціях (на вулиці; в транспорті тощо); на політичному рівні (боротьба серед політиків між владою і опозицією; боротьба за лідерство в партії чи якусь посаду тощо); у засобах масової інформації (кіно, шоу, новини тощо); у навчальних закладах (між педагогами та особами, що навчаються, між керівниками та підлеглими тощо). Ми вважаємо, що потрібно, насамперед, усім не байдужим зробити глибокий аналіз причин та факторів, що призводить до насилля та можливостей кожного щодо попередження цього негативного явища.

На наш погляд, особливу роль у профілактиці насилля відіграє система освіти, зокрема загальна середня освіта. У відповідності до Закону України «Про загальну середню освіту», загальна середня освіта – цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності. Також у законі наголошено, що загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях.

Одним з основних завдань загальної середньої освіти є виховання в учнів поваги до прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів тощо. Тобто, законодавець покладає на загальноосвітні навчальні заклади, всіх форм власності велику відповідальність – через навчально-виховний процес забезпечити всебічний розвиток особистості та, зокрема, зберегти та зміцнити фізичне та психічне здоров'я учнів.

До того ж, ця робота у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється як у процесі урочної, позаурочної, так і позашкільної роботи всіма учасниками навчально-виховного процесу. Згідно діючих нормативно-правових актів учасниками навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах є учні (вихованці), керівники, педагогічні працівники, батьки або особи, які їх замінюють, психологи, бібліотекарі та інші спеціалісти.

Зокрема, щодо керівників ще у XVII столітті видатний чеський педагог стверджував, що: «Легко слідувати правильно за тим, хто правильно йде вперед». Ян Амос Коменський, звертаючись до директорів шкіл, зазначав, що «керівник навчального закладу:

– є головним світлом для всієї школи;

– повинен містити у собі зразок доброчинства, благочестя і трудолюбця і у всіх відношеннях служити живим законом і правилом (за яким легко виправляється все нерівне).

– свій авторитет перед іншими він повинен підтримувати чистотою в моральному житті, гуманним відношенням з кожним та невтомною бадьорістю у виконанні обов'язків; він повинен також старанно слідкувати за тим, чи йдуть за ним колеги, педагоги та вихователі» [2, с. 170].

На сьогодні дуже важливою складовою в професійній діяльності керівника навчального закладу стає систематичний моніторинг якості навчально-виховного процесу, який дозволяє забезпечити нагляд за дотриманням моральних та правових норм, а також своєчасно отримати нову інформацію щодо наявності та рівня проявів насилля у навчальному закладі. Також, постійний моніторинг дає можливість оперативного діагностувати певні порушення, виявляти та відповідно корегувати можливі недоліки у профілактичній роботі, сприяти виробленню та прийняттю відповідних управлінських рішень.

На педагогічних працівників держава поклала дуже великі вимоги. Зокрема, педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

Ж.-Ж. Руссо писав: «перед тим, як узятися за виховання людини, треба самому зробитися людиною, треба, щоб у вас самих склався той взірець, який повинна наслідувати людина» [2, с. 21]. А свого часу Я. А. Коменський зазначав, що Сократа вихваляли за те, що, маючи можливість займати громадську посаду і бути корисним своїй батьківщині, він вважав за краще служити вихованню юнацтва, заявляючи, що більш корисний державі той, хто зробить багатьох здібними управляти державою, ніж той, хто управляє нею сам. Виховання, стверджував В. О. Сухомлинський, полягає у тому, щоби постійно відбувалася внутрішня робота думки і серця, щоб моральні цінності, які розкриває перед вихованцем учитель, ставали його особистим надбанням, відбивалися в його взаєминах з товаришами, у ставленні до людей [3, с. 54].

У відповідності до Закону України «Про освіту» педагогічні працівники зобов'язані:

- дотримуватись педагогічної етики, моралі, поважати гідність учня;
- захищати учнів від будь-яких форм фізичного або психічного насильства тощо;

К. Д. Ушинський зазначав, що хоч які, здавалося б, великі вимоги, що їх ми ставимо перед вихователем, але ці вимоги цілком відповідають обсягу і важливості самої справи [2, с. 17]. Аналізуючи реальні історії, можна констатувати, що навіть одна несправедлива поведінка, одне погане слово вчителя або моральний шантаж, може мати негативний вплив на все життя дитини.

Велике значення у виховній діяльності педагога займає робота з батьками. А. С. Макаренко зазначав, що людина не може бути вихована безпосереднім впливом однієї особи, хоч би які позитивні якості мала ця особа. Виховання є процес соціальний у найширшому розумінні. Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги. Звертаючись до батьків, А. С. Макаренко наголошував, що виховання дітей – найважливіша галузь нашого життя. «Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, або повчаєте її, або наказуєте їй. Ви виховуєте її у кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає дома. Насамперед, ви повинні пам'ятати про велику вагу цієї справи, про велику відповідальність за неї. Наші діти – це майбутні батьки і матері, вони теж будуть вихователями своїх дітей» [2, с. 649].

На сьогодні у великої кількості батьків існує необхідність у підвищенні педагогічної культури та їх психолого-педагогічної компетентції. Зокрема, законодавство України наголошує, що виховання у сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості, а також, що батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей; поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком тощо.

Зокрема, Сімейний кодекс України наголошує, що батьки зобов'язані виховувати дитину у повазі до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток; зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя; зобов'язані поважати дитину тощо. Також норми права зазначають, що передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї. Категорично забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Загальновідомо, що насилля у сім'ї є особливо небезпечним для розвитку дитини. Тому, особливу роль в профілактиці насилля в сім'ї, на наш погляд, повинні відігравати такі спеціалісти, як шкільні психологи, які є одними з основних захисників фізичного, соціального та психічного здоров'я молодих громадян України, і діють з метою виявлення і створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку особистості.

Серед основних завдань цих фахівців є обстеження учнівської молоді, моніторинг змісту й умов індивідуального розвитку дітей, визначення причин та особистісних проблем, що ускладнюють їх розвиток та навчання, здійснення заходів із метою усунення відхилень у розвитку та поведінці школярів, подолання різних форм девіантної поведінки; надання психолого-педагогічної допомоги дітям; своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктних ситуацій між учасниками навчально-виховного процесу тощо.

На наш погляд, не можна відхилити й таку складову громадського самоврядування як учнівське самоврядування, яке може і повинно представляти інтереси учнів, забезпечувати участь осіб, що навчаються, в управлінні навчально-виховним процесом, і бути на захисті від жорстокого, агресивного, образливого та незаконного поводження з учнями. Також, важливим є залучення до роботи щодо профілактики насилля над дітьми представників різних правоохоронних органів: прокуратури, міліції, органів юстиції тощо. Знайомити їх з учасниками навчально-виховного процесу (учнями, учнівським самоврядуванням, батьками, педагогами, медичними працівниками, психологами), проводити різні конференції, кругли столи.

Робота щодо попередження будь-яких негативних явищ серед учнівської молоді, зокрема профілактики насилля над дітьми, передбачає залучення великих ресурсів, а також послідовну та безперервну взаємодію усіх зацікавлених та відповідальних осіб. У цьому контексті громадські організації, які є добровільним громадським формуванням, що створені на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод, мають значний потенціал у навчально-виховній роботі, також можуть стати активними учасником протидії насиллю серед дітей. Порівняльні дослідження дають змогу стверджувати, що незалежно від ступеня терпимості та освіченості батьків, сучасна молодь більше орієнтується на норми власного покоління [4, с. 302].

На наш погляд, важливо, щоб волонтери та лектори громадських організацій, які проводять профілактичні заходи для учнівської молоді, були приблизно одного віку, що створює невимушену обстановку, та дозволяє студентам задавати відверті та актуальні для дітей питання, доступно та у дискусійній формі знаходити відповіді на складні для учнівської молоді проблеми.

Як наголошувала свого часу С. Ф. Русова: «Дитина взагалі уявляє з себе таку ніжну істоту, на яку впливають дуже тяжко усі несприятливі обставини життя: як фізичні, так і моральні» [1, с. 90]. На завершення хочемо сказати: «Дорослі! Будьте обережні!».

ЛІТЕРАТУРА

1. Видатні українські педагоги: Інформаційний довідник / [авт.-упор. Л. Калуська]. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 224 с.
2. Педагогіка: Хрестоматія / [уклад. : А. Кузьмінський, В. Омеляненко. – 2-ге вид., стер.]. – К. : Знання Прес, 2006. – 700 с.
3. Приходько В. Моніторинг якості освіти і виховання діяльності навчального закладу. Навчально-методичний посібник для вчителя / В. Приходько. – Х. : Вид. група «Основа»: «Тріада+2, 2007. – 144 с.
4. Социология молодежи : [учебное пособие] / под ред. Ю. Волкова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. – 576 с.

Оксана Сампара,
вчитель-методист,
Тернопільська Українська гімназія
імені Івана Франка,

ШЛЯХИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ: ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї

У статті представлений педагогічний досвід зі створення безпечного середовища для підлітків на основі партнерства сім'ї та школи.

Оксана Сампара

WAYS OF CREATING A SAFE ENVIRONMENT FOR PERSONAL DEVELOPMENT OF TEENAGERS: INTERACTION OF SCHOOL AND FAMILY

The article summarizes the educational experience of creating safe environment for teens on the basis of interaction between family and school.

Соціальна й екологічна кризи помітно погіршили демографічну ситуацію України. Родина, традиційно шанований українцями соціальний інститут, значною мірою втратила свою цінність. Проте саме родина формує моделі майбутнього життя у дитини.

Видатний український педагог В. Сухомлинський у книзі «Сто порад учителю» писав: «Ми повинні турбуватися, щоб у матері й батька було єдине уявлення про те, кого вони разом із школою виховують, а звідси і про єдність їх вимог, передусім – до самих себе. Добитися того, щоб батько і мати, як вихователі,